

այլս որ տեսնի զարդի մեր՝, որքեւ պատմեր 20 թէ թէ զիարդ յիշէ նու զրանու նոցու . . . եւ լուսի ես, եւ գնելէ զնոսու ի մօխ, եւ հասազազ շնորհաւքն Աստուծոյ միրով յիշեմ զնոսու, եւ կարեմ վկայել առաջի Աստուծոյ, զի եթէ լուր ինչ՝ երանելին՝ որ պատմել

1. ՀԱՅ.

1. Եւ գերեան էը գնել ոյս ինտերի, համառա առ ԹԲուհ համար թէ Նշանակելու համբար թէրին, լոյսի 25 չ. Ա. և Յ. տախ աւելի, տես ցըրեան, առ 32—39

2. «Դասդիւ լուսի, գրւշւէւ (նորմատիկամոս) զնոսու առ ի մէշանիկի ու ի քրտիքի, ուղի է ուժի ինուս (ձև) է՛տ չի չափ (զա). Ա. բառական կա լուր ես, եւ ունետ (չառ) վնոս է ինչ (իշառ), Հ. լուսի Ա. ի և Յ. ի գորտիքի, յաւելու անուն

3. Ա. և Յ. «Եւր ինչ այս ու ոյ ի ի.»

25 վարդապետութեան առաքելոց էր, ինչոյր զա կանչու իւր, եւ ասեր, Ով բարերար Աստուծուն, որց ժամանակաց պահեցեր զնեզ, զի համ բերից եւ ոյսու, [եւ լուսոյ զայսպիսի բան], եւ վախչեր ի տեղունի տնօսի ուր կայրն կամ 30 տնօսի ադ,՝ յարժամ լուր զայսպիսի բան լուսանիս:

- 1. Ա. և Յ. Ա. ըստ սովորութէ եան ասերու:
- 2. Բնագիր «յայս», որու կոսուն հասուածը լուս-
- 3. Ա. և Յ. ենթածում ըստ թէրեւու:
- 4. Բնագիր յու, ուզեցն ըստ Ա. գ.:
- 5. Բնագիր անդ, ուզեցն ըստ Ա. գ.:
- 6. Հ. յաւելուած, լուսին Ա. և Յ. ։

Հ. Ա. ՎԱՐԴԱՊԵՏՈՒՄ

LINGUISTISCH

e-Präteritum und seine Endungen.

Die hauptsächlichsten Typen des arm. e-Präteritums sind folgende:

- Prät. auf -a, z. B. *mnam* je reste^t
mnaç-i je suis resté^t
- Prät. auf e, i, oy, z. B. *lnum* j'emplis^t,
le-i (für *liç-i*).
- Prät. auf -ea- von den Verba auf
-e, -i, z. B. *gorçem* je fais^t, *garçim* je suis
fait^t, *gorceç-i* il a fait^t, *gorceçaw* (für **gorceçaw*),
il a été fait^t.

Im folgenden will ich versuchen, folgende Fragen zu lösen: a) Woher das e-Element? b) Woher das vorhergehende vokalische Element *a*, *i*, *e*, *oy*, besonders aber *ea*? c) Woher die Endungen des e-Präteritums, die sich bekanntlich mit den Endungen des Wurzelpräteritums decken? Dabei wird auch die Bildung des Passivums gestreift werden.

Was den ersten Punkt anbelangt, so hat Meillet Esquisse 85 vermutet, e sei aus idg. *-ske- entstanden, was ja richtig sein kann, und ein armenischer Aorist wie *mnaç* je suis resté^t entspräche einer indogermanischen Bildung, wohl inkohärenten Karakters, wie sie in gr. φάσκων vorliegt.

Weder die Bedeutung: griech. Inkohärentiv-iterativ, arm. Aorist, will recht dazu stimmen, noch ist es für gr. φάσκων

Տ-ԿԱՏԵՐԵԱԼ ԵՒ ԻՐ ՎԵՐԱԷԽՈՐՈՒԹԵԱՆԵՐԸ

Հայկերէն շ-կատարեալին գիմաւոր տիպերը հետեւեալներն են՝

- կատ. -առվ, օրինակ՝ Ֆամ Ֆայ-։
- բ) կատ. ե, է, ոյով, օրինակ Ը-ու- ւու- (փոխանակ ըլլալու *վու-։)
- ց) կատ. եռվ՝ ե, է վերջաւորութեամբ բայերէն, օրինակ գործեմ՝ գործէմ, գործեց, գործեց- (փոխանակ ըլլալու *գործեց-։)

Ցանքրովմ կը ցանկայի Տեսեւեալ հարցերը լուծուած առաջ նախ թէ Աւատի և շ-տարրը, երկրորդ Աւատի եւ կանխող ու է, է, ոյ հայկաւոր ասքեներն են զիմաւորութեամբ ուստի ես երկրուաց, եւ երրորդ Աւատի շ-կատարեալին վերցաւորութիւնները, որոնք — ինչպէս յայսուի և — արման կատարեալի մը վերջաւորութեաններուն հետ նցին են բացաձակագիտ: Առթիւս պիտի շշափեմ՝ նաեւ կրասորականի կազմութիւնը:

Առաջին կետի մասին Meillet կը կարծէ թէ շ ծագած ըլլայ հնդեւ. -սկէ-էն, որ կիսոյ ուզմ ըլլալ եւ հայ. Այսի կատարեալ մը համապատասնե հնդեւ. կազմութեան մը, ի հարկէ սկզբաւորական նկարագրով, ինչպէս կայ յի. քածոխի մէջ:

Բայց ա՛ հշանակութեան կողմանէ յաւ- նարէն՝ սկզբաւորական կրկնական, եւ հայ կա- տարեալ կը համաձայնին իրարու եւ ա՛ ալ սուս-

mit Sicherheit zu erweisen, dass darin ein idg. *bhā-skō steckt, vielmehr ist mir die Auffassung von Skutsch, φάσον sei eigentlich *φάν + σον recht plausibel, wodurch die griechischen Formen wohl als erst auf griechischen entstanden erwiesen sind. Dass ein idg. *bhāns-skōm im Arm. ein -a- ergäbe, kann man nicht wissen. Aber auch die Gründe, wie -ea- und eine Reihe von Endungen zu erklären sind, lassen sich mit der Meillet-schen Deutung nicht recht vereinigen, worüber unten.

Ad b). Bezuglich des dem ç-Element vorhergehenden Vokals sind Fälle wie *e-līç*, weil aus *é-płēt-he, worüber unten, ohnweiters klar, ebenso ist *geçey* ich habe angezogen auf Grund eines idg. *uest-ke usw. gebildet. Das *a* in *mnaç* ist deutlich das von Präsens *mnam*. Ueber -ea- im *gorceaq*-Typus weiss Meillet l. c. nichts zu sagen¹. Die vier l. c. angeführten Aorista *asaç*, *gitaç*, *marthaç*², *karaci* sind dem *mnaç*-Typus gleichzusetzen, von dem sie sich nur dadurch unterscheiden, dass ihr Präsens nicht ein -a- sondern ein -e-Präsens ist.

Auch das Passivelement *a* ist „d'origine obscure; il ne fait pas partie intégrante du thème d'aoriste et, sauf la 1re personne du singulier, due à une action analogique, ne figure pas au subjonctif: *berçis*, tu seras porté³; non plus qu'à l'imperatif *ber-ir*, sois porté“. Meillet, l. c. 84.

Ad c) ist zu sagen, dass sowohl das *i* in *gorceç*, *gorceçay* wie auch das *w* in *gorceçaw* und *in*, *an* in *berin*, *beran* noch unklar sind Meillet, l. c. 93.

Ob der folgende Erklärungsversuch das Richtige trifft, ist nicht ganz sicher, wenn er wenigstens zu einer Lösung der Frage

¹ Pedersen KZ. 38, 212 geht von -ea-Aoristen aus, aber ea ergäbe doch nur a wegen arm. *gar-un*, ‚printemps‘ > *gehar = idg. *geser-; übrigens sind einwandfreie -ea-Aoriste unerwiesen

² Wohl mit griech. μάγως, fasse, packe! identisch, idg. Grundform ist *m̥r̥g̥h₂, woraus regelrecht arm. *mark'lu > *marł* (über *marvł*?; zur Semasiologie vgl. lat. *potior*, ‚sich bemächtigen‘: possum, ‚kann‘).

ç-płēt-kañt̥ կարելի է յն. գάշօռը մատնաշել, ուր հաղեւ. *bhā-skō մը գութիւն ունենայ. ըստ հակառակն շատ համամական է ինձի Skutschի այն ըմբռնումը, որուն համամայն գաշօռ էապէս *φάν + σον է, որով յունական ձեւերը պարզապէս իրեւ յօւնական գետնոյն վրայ ծագած ձեւեր կապացուցուին: Բաց առաջ թէ բնշղես հնդեւ. *bhāns-skōm մը հայերէնք մէջ կնայ առաջ՝ մերը չենք դիմու. այն պատճառաբանութիւններն ալ՝ գրուցմազ հաւեւ վերջաւորութիւններու շարք մը կարելի է լուսաբանել, Մէջյէի մեխութեան հետ չեն միարժութիւն բաւ:

Երկրորդ, շ-սարրը կանխող ձայնաբրի նկատմամբ կան պարզապաներ ինչպէս եւ-կց, ըստ որում ծագած է հնդեւ. *b-pler̥-keš եւ որում վրայ յետու պիտի խօսիք, որնք բացարձակապէս պայծառ էն. Խոյնպէս զեւոյն հնդեւ. *hest-keš եւ ոյն, հրմանը կազմուած է. Խոյշի սարը յացաւուած համ ներկայի ս պիտի է. Եւս-ի մասին ինչպէս էսքէնց-ափով; Meillet ոչինչ կըսէ: Esquisseի մէջ յառաջ բերուած ոռչէ, էւ-ոչի, մարտաց, ² իսուոյն շարու կատարեալներն պէտք է համեմատել Խոյշ ձեւին հետ, որևէ ոյնու միայն կը տարերին, որ վերջնայս ներկան աչ թէ առ ոյլ եւ ներկայի է:

Խոյնպէս կատարեականի սարրին “սկզբանաւորութիւնը մըթին է. կատարեալ ձեւին էական մասը չի կազմե՞ս համ ս եւ, ի բաց անդավ եզակի սասանն գելքը, որ նմանութենէ մը միայն յառաջ էնք է, չի գտնուիր ոչ սարապասանական մէջ՝ թէցին էն ալ հրամայականի մէջ՝ ներէն, Meillet, l. c. 84:

Երես հարցման մասին պիտի ըստն թէ ինչպէս էսքէնցէ, էսքէնց ձեւերուն ին եւ էսքէնց-ի սարը, Խոյնպէս բերէ, բերակի ին եւ ալ տակաւիք սամենելի են. Meillet, անդ 93.

Թէ մեր գործել ուզած մեխութիւնը միակ ուղղին է՝ չենք կամար ըսել սառուութեամբ, այսու հանդերձ գոյն կըլլոնք՝ եթէ առնուազն:

¹ Պերսեն KZ. 38, 212, -ea- կատարեական միամ պիտի էսքէնց առ բանէ. բաց նու ըստ ներկան մը միայն պիտի առաջ, ինչպէս էսքէնց որինակի էս յաւցնէն > ge(h)ær-հնդեւ. *geser-. բաց ասոյի -ea- կատարեական բանը պահպիկ իրեւ առարկուած:

² Եղան մարտօն հետ բարզութիւն նոյն հնդեւ. միշտական ձեւն է *mark'tō, որտ օրինաւորութիւն հայ. *mark'čn̥ < մարթ (արտկեր *marvłի վայցէն): բարի շահամատթեամբ աղքան մասին հման. լայ. potior գոյն մել, possum, կրնամ:

verhilft, ist es für mich genug.

Zunächst besprechen wir das *č*-Element. Wie oben angedeutet, führe ich ein arm. *e lič*, *er* hat gefüllt auf idg. **e-płet-ke* zurück. Zu **e-płe-t-* vgl. ai. (*a*)-prāt, gr. πλῆτος, lat. *płec*, zu **płet* neugebildet, wie arm. *lum* zu arm. **(e)li* = idg. **(e)płem*, **płes*, **płet* (im Anschluss an idg. **płnati*: ai. प्राति). Zu idg. *ke* vgl. lat. *ce-* in *ce-dū*, pl. *cette*, *gib*, gebt her, her damit, lat. *hi-ce*, der da, osk. *ce-hnust*, *huc venerit*, arm. *s in tēr-s*, Herr da. Welche Funktion das *ke* in idg. **e-płet-ke* versehen hat, zeigt uns gr. οὐδω-χε aus idg. **i-dōl-ke* gegenüber idg. **i-dōt*: aksl. *da* (wenn nicht *dōst*, wofür aber aksl. *dachō* und lit. *dās* kein Beweis sind), gr. οὐδη-χε: ai. अ-धात्, ये: idg. **χel* phryg. *ādāxēt* für **ādāxē* mit neuem aus leichverständlichen Gründen angefügten *t*. Uebrigens scheint das phryg. *ādāxēt* sowie lat. *feci*, *jeci* nicht hieherzugehören, besonders das phryg. *x* statt eines Spiranten stimmt nicht besonders gut mit dem von uns angesetzten idg. *ke*, übrigens ist im Phrygischen noch viel Änderes unklar.

Dasselbe *ke*-Element finden wir in gr. οὐτη-χε, τέ-τλη-χε wieder, wo *ke* ebenso wie *u* in ai. *ta-sthā-u* an den idg. Pf. **ste-sthā* angefügt ist, aus dem Griechischen selbst lässt sich erweisen, dass dieses Element ursprünglich nur dem Singular eigen war Hirt Gr. Gramm. 412, wodurch mir auch seine Annahme der Beeinflussung aus dem Aorist οὐθησα, οὐμεν ganz unwahrscheinlich vorkommt, denn dem Singular einen erweiterten Stamm **diēku*, dem Plural einen nichterweiterten Stamm **dhē* zu Grunde zu legen, bringe ich nicht über das Herz. Vielmehr gab es im Urgriechischen eine dritte Person Sing. οὐτη-χε aus idg. **ste-sthā-ke*, wo *ke* nur eine Postposition ist, in ihrer Bedeutung ebensoviel fest begrenzbar wie das *u* von ai. *ta-sthā-u* oder z. B. das *i*, *u* in alb. *doj-u*, wohl gleich idg. *is*, *der*, wie auch *ke* ursprünglich nur *der da* bedeutete. Vgl. auch ir. *berid*, *benid* aus **bhuret* *is*, **bhinat is*, Pedersen Kelt. Gr. II, 343.

Wie nun im Griechischen das *ke* von idg. **ste-sthā-ke* ist gestanden er da' in οὐτηχε

βιντρογήν λιπόδανόν իւր կողմանէ նպաստամա-
սոց ըլլայ:

Նախ քննենք շուարը. վերն ակնարկուա-
ծին համեմատ հայ. Եվդը կը վերածեմ հնգեւ.
**e-płet-ke*�. **e-płe-t-ki* համբ համեմատ, հնի հնգ.
(*a*)-prāt, jn. πλῆτος, լատ. *płeo*, որ **płet* փո-
խուած է, իշչուած հայ. Հնումը. *(*č*)kti, կը
հաւասարի հնգեւ. **płem*, **płes*, **płet* (հնգեւ.
**płnati*, հնի հնգ. պղնաթի պատճառաւ.) Հնգեւ.
կեր համբ հնման. լատ. օսձեւ սեծով մէջ, յու. cette,
ուուր, բեր այսու, լատ. hi-ce, այս, ուկ. ce-hnust
,huc venerit', հայ. • ուեւ-ի մէջ: թէ իւր պոշ-
տա կատարած է հնգեւ. կը հնգեւ. ըլլետ-կեր
մէջ, կը սուցեսն մարի յն. οὐδω-χεν' հնգեւ.
**e-dōl-ke* հնգեւ. **e-dōt* համեմատ, հնի եկ-
ու. (յնէւ ու *dōst*, որու համար սպազմ իրը
պացացյաց շնե ծառայեր հես. *dachō* եւ լիս. dōs),
յուն. οὐδη-χε; հնի հնգ. ᄀ-ধାତ-, ୟେ; հնգեւ.
**χel* φρիւ. ածախէտ փիւանակ *ածախէտ փիւրա-
համեսալի հրեմրով նոր աւելուած ուղ. ի
մերը կը թուի թէ ֆրիւ. ածախէտը իւսպէ-
նաւել լատ. *feci*, *jeci* հու զետեղուելու շնեն, մա-
սաւարար ֆրիւ. չն փիւանակ շամեալի մը
լաւ չն համեսայիր մեր յառաջ բերած հնգեւ.
կը ի հետ. պէտք է գիւնալ սակայն որ ֆրիւ գերենի
մէջ գեր շատ բան լրսարանութեան կը կարուի:
Միթենյոյն կէ տարը կը գտնենք վերաբն
յուն. οὐτη-χε, τέ-τλη-χε ի մէջ, ուր կէ ինչպէս
մի հնի հնգ. ta-sthā-սի մէջ կցուած է հնգեւ.
յու. ste-sthā-ի, յունարէնէն իսկ կրանար ցորենի
թէ պյատը նախապէս միայն եղակիր. սեփական
էր, Hirt, Gr. Gramm. 412, որով Հետիւ այն
կարիքը թէ նդիχա, ննեւը յարսկատարէն
սեպած է չե, բորբովն անհաւանակն կը թուի
ինձի, վասն զի եղակիր. **dhē* քնլոյնած արմատ
ը, իսկ յունակիր **dhē* ոչ-ընդլոյնած արմատ
ը, յանկացնելու յանուուն ձեռարկութիւն
շնեն կրնար ընել. մանաւանդ թէ նախայուարէնի
մէջ եղակիր բրուրդ գեմք մը դպութիւն ունէր
οὐտη-χε ձեռով հնգեւ. հնգեւ. **ste-sthā-ke*ն ծագած,
ուր կէ յետագութիւն մըն է պարզ. որու նշա-
նակութիւնը համաստակն չէ որոշուած, իշչու-
ած մի հնգեւ. ta-sthā-սի և տաւը կամ օրի-
նակի համբ չ, և այլ. doj-սի մէջ բորբովն
նման հնգեւ. išh. այսպէս ու կէ նախապէս միայն
այս, կը նշանակիր. հման. նաւել իր. berid, benid,
*bheret is, *bhinat is. պէտք բուըն, Kelt.
Gr. II, 343.

Արդ ինչպէս որ յունարէնի մէջ հնգեւ.
*ste-sthā-ke կը օշտիչէտ մէջ մուծուեցաւ — օշտի-

auch in die erste Person sing. *Էօրչա* nach der Gleichung *Էօրչա* : *Էօրչե* = *լենու* ; *լենու* eindrang, so ist dieses *ke*-Element im späteren Griechischen auch in den Plural eingedrungen, so dass neben älterem *Էօրաւ* ein jüngeres *Էօրչաւ* aufkam. Eben solches werden wir im Armenischen finden, aber jetzt will ich zunächst noch einige Fälle anführen, wo die dritte Person sing. dem ganzen Paradigma zu Grunde gelegt ist.

Bekannt sind die Beispiele aus dem Altpreussischen, wo z. B. *druvē-mai*, 'wir glauben' erst aus *druvē*, 'er glaubt', idg. **drug̑-et*, Trautmann, Preuss. Sprachd. 278 neugebildet ist. Lit. *likā* ist bekannterweise erst auf Grund der dritten Pers. sing. **likō* (daraus später *liko*), idg. **liq̑-d̑t* gebildet, ebenso ist *miniatū* erst auf Grund der dritten Person sing. **minē* (daraus später *mīnē*) aufgekommen. Oben haben wir gesehen, dass zu slav. *da* aus idg. **dōt* im Slavischen ein *da-ch̑* dazutrat, dass, wie ja Baudis schon längst erwiesen hat, slav. Imperfekt **nesēja-ch̑* zu slav. *nesēja-(sc̑)* zu idg. **nekejāt* neu erstanden ist. Diese Formen werden uns noch unten weiter beschäftigen. Bevor wir diese Erscheinungen an das Armenische applizieren, müssen wir zunächst untersuchen, warum idg. **e-plek̑e* zu arm. *elic* und idg. **u-lq̑-os-ke* zu arm. *gails* geführt hat. Die Frage löst sich am einfachsten dadurch, dass wir annehmen, dass das *ke*-Element sehr früh in der Verbindung mit dem Verbum seine hinweisende Kraft verlor, sich an das Verbum eliklitisch anschloss und schon im Vorarmenischen zu **e-plek̑e* univerbiert worden ist, *-tke* ergab regelrecht *-te*, darüber unten mehr. In idg. **u-lq̑-os-ke* blieb die hinweisende Eigenart bis in die aller-jüngsten Zeiten erhalten, weswegen da die Univerbiierung erst eintrat als idg. **u-lq̑-os* schon arm. *gail* geworden ist, *ke* musste und konnte unter solchen Umständen nur s ergeben haben.

Wir haben angenommen: *-tke* ergab arm. *te*. Ich kenne kein Beispiel, dass man dagegen anführen könnte, noch weniger ist es erwiesen, dass *tke* zu *s* führen müsste, wie man auf Grund von *sun*: idg. **p̑lēuon*, *gišer* : idg. **uei-ukero* folgern könnte; vielmehr beruht, wie allgemein zugegeben, das *s* von *sun*

xa : *Էօրչե* = *լենու* : *լենու* համամտութեամբ նաև եղակ պաշին գեմքի մէջ Էօրչեա ։ Կայսէս այս միւսոյն կէ տարրը յետնազդյն յունարէնի մէջ յոգնափի մէջ ալ մուտ գործեց, այսաէս որ Հնագոյն Էօրչաւը մը: Կոյն երեւոյթները պիտի գտնեն նաև հայերէնի մէջ, բայց ես նախ կ'ուզեմ յառաջ բերել քանի մը ուրիշ պարագաներ ալ, ուր եղակի երրորդ գեմքը բայերութոյոր յարացյցին հիմ կազմած է:

Ծանօթ են օրինակներ հին պրուսերէն, ուր, օրինակի համար, *druvē-mai* "կը հաւատակը վերականաւ է ձրսէն" "կը հաւատայ, հնդեւ. **drug̑-et*, Յրաւուս ման, Preuss. Sprachd. 278. Լիս. *likā*, թագէս յայտի է, կազմած է եղ. Երրորդ գեմք **likōtē* (որմէ յետոյ ծագած է *liko*) հնդեւ. **liq̑-tātē* հիման վրայ. Դյոնակս *miniatū* **minē* (որմէ յետոյ մինէ) եղ. Երրորդ գեմք հրմ կը կազմէ. Վերը տեսանը թէ ու ման ծագած հնդեւ. **dotēn*, պատերէնի մէջ եկա կցեցաւ *da-ch̑* մը, թէ ինչպէս արդէն ապացուցած է բառուդիշ պատերէն անկատար **nesēja-ch̑*, պատ. *nesēja-(sc̑)* վերածուեցաւ հնդեւ. ույս երեւոյթները հայերէնի մերձեցնեւէն յառաջ պետք ենք նախ քննութեան ենթակել թէ ինը հնդեւ. **e-plek̑e*, հայ. ելշիք եւ հնդեւ. **u-lq̑-os-ke* հայ. գոյսի առաջնորդած է. Ս.յ հարցը շամ գերաւ կը լուծուի եթէ ընդունիք որ կե-տարրը բայսկան զօրման մէջ շատ կանուք կորսուց իր ցուցական զօրութիւնը, բայիք մայար կցեցաւ եւ նախահայերէնի մէջ արդէն *e-plek̑e* ձուլուեցաւ, -իւ կանոնաւորապէս յառաջ բերաւ -ու, որուն վրայ մանեաման յետոյ, իսկ հնդեւ. **u-lq̑-os-ke* մէջ ցուցական յատկութիւնն մասց մինչեւ ամեանորացյն ժամանակերը, պատամաւաւ, որովհետեւ ձևալուն այս տաեն տեղի ունեցաւ եր հնդեւ. **u-lq̑-os-ke* եղակ պետք եր եւ կրնար տակ:

Ընդունեցանք թէ *-tke* հայերէնի մէջ յառաջ բերաւ ու ծանօթ չէ ինձի ու եւ կ օրինակ մը, զր կարելի ըլլայ իբրև հերում ինձի գեմք յառաջ բերել ան ու ցուցուած չէ թէ եւ ապատամ շի պետք եր առաջնորդել, ինչպէս լուն հնդեւ. **p̑lēuon* եւ իւլի՛ հնդեւ. **uei-ukero* բառերն հիմ առևուլ կարելի եր հետեւցնել,

auf idg. *tu*, das *s* in *gišer* ist aus *x* vor *e* entstanden und *gišer* ist gleich **ueghero-s*. Dagegen gibt es Einiges, das man für den Lautwandel *th* < *c* ins Feld führen kann. 1. erweist uns *cax* aus idg. **khaqho* ein älteres **c'ax* (' ist nur das Zeichen für die Modifizierung des *k* durch die Aspiration *h* im Arm.), also indirekt als die Uebergangsstufe zwischen *k* und *s* ein *c*. 2. hat Pedersen KZ. 38, § 40 überzeugend festgestellt, dass *c* aus *sk* durch die Mittelstufe *sp* gegangen ist, wo *s* selbstverständlich im folgenden *ts* = *c* aufgehen musste. Daher ist es fest und sicher, dass auch ein arm. *-th-* über *tc*, das lautlich gleich *ts* ist, zu arm. *c* = *ths* führen musste.

Nach all' dem können wir mit ziemlicher Sicherheit arm. *elic* gleich idg. **épletēke* setzen, sowohl die Bedeutung wie Laute, wie auch die Existenzmöglichkeit eines idg. **épletēke* erheben gegen unsere Gleichsetzung kaum einen Widerspruch.

Nun heisst es aber arm. *lci* 'ich habe gefüllt', *lcer* 'du hast gefüllt'. Nach den oben angeführten Beispielen, wo die dritte Person sing. dem ganzen Paradigma zugrunde gelegt ist, lässt sich zuerst mit ziemlicher Sicherheit annehmen, dass das *c*-Element aus der dritten Person *elic* verallgemeinert ist, dass aber selbstverständlich die Endungen der ersten und der zweiten Person angefügt sind. Aber es lässt sich noch mehr behaupten, nämlich dass **lcer* 'du hast gelassen' (aus *lcer* erschliessbar) gleich einem idg. **(e)płetēke-ra** ist. Wie uns Beispiele, wie arm. *mi berer* 'ne porte pas' aus idg. **mē plēnu-ra** zeigen, ist das Element *ra**, sei dessen Herkunft welche sie wolle, schon in sehr alter Zeit, schon vorarmenisch, mit dem vorhergehenden Worte univerbiert worden.

Wenn nun diese Annahme nicht umgangen werden kann, und die Tatsache, dass

¹ Selbstverständlich noch wahrscheinlicher ist eine Grundform idg.-arm. **e-ples-ke-ra**; *sk* kann nur zu *c* führen.

zweimalwärts. *թէ*, ինչպես ընդհանրապես ընդուռ նաև է, չու բայի շատ իրեն հիմ ունի հնգել. կայ բայ ինչպես է ծագած է եթ առջև էլք եւ էլքը հաւասար է **ueghero-s*: բայի մը բայ կայ ընդհանրապես, զոր նկ < ց ճայտաշղով ապացուցանելու համար կը նախ առարկել: 1. յոփ ծագած հնգել. **khāqho*էն հնագոյն ց-ափ մէ կը մասնաւէն մոդի (լ կը դրեած ենք հայերենի մէջ նի ի շահետով եղանակաւորում ներկայացնելու համար), ուրեմն անողութիւն ճամփով ց մը երես անցման աստիճան է եւ Տի միջն: 2. զերսը KZ. 38, § 40 համաց պատճառաբանութեամբ հաստատած է վերջանականորեն թէ ց յառաջ եկած է Տիէն անցնելով ոչ միջն աստիճաննեն, ուր Տ բնականարար յաջորդող տօ' = ցի պեր եր գոխանցուիլ. Այս պատճառաւ հաստատած է առաջ է թէ հայ. -մէ մը, անցնելով կը էն, ըստ որում անցնազն էնի հաւասար է, հայ. ց = տօ' պեր եր առել:

Այսպահի առենելին եղը բաւականաչափ սուրբութեամբ կը նախ հայ. Եվշը հնգել. որ հնումը եւ ու ալ հնգել. **épletēke* գոյութեամբ կարելի է նախ ընդուռիլ թէ ց առը եւց երրորդ դէմքի ցն ընդհանրացած է, որում բնականարար առաջն եւ երրորդ դէմքի վերջանցութիւններն կցուած են: Պես աւելին ալ ասկայն կարելի է հաստատել, պյունիքն **lcer* երրորդ դէմքը: (ցը կ'ըղափացնենք լիշէն) հնգել. **épletēke-ra** կարելի է հաւասար դէմլ: Խնակէ օրինակեր կը ցուցենք (հայ. Ց բերե՛ հնգել. **mē bhēre-ra**ն, Ց նոր հնգել. մէ պլենո-րա*ն) րա՛ տարրը ինչ եւ ըլլայ ծագմամբ, արգէն շատ հնագոյն ժամանակի մէջ, նախահայերենի մէջ զիրը կանխող բային հետ համառւլուած է:

Եթէ հաստատած է մը ոյս կարծիքը, եւ ոյս կարծեաց կը մէջ զնի այն պարագան թէ

¹ Բանկանարար աւելի հաւասար է հնգել - հայ. **e-ples-ke-ra** նախաձեւ մը, նկ միայն ց կը նախ ապացուցել:

sich dieses Element als Zeichen der zweiten Person schon vor dem Vokalschwund der Endsilben angeschlossen hat, zwingt uns zu dieser Annahme, so müsste ein idg. *pleskes-ra*, was Meillet ansetzt, vgl. l. c. 94, doch zu *lcer führen. Vgl. arm. *ork* 'derrière', ahd. *ars*. Weiteres Meillet, l. c. 19.

Wenn wir nun annehmen, dass dem Paradigma arm. *elic* = idg. *épleke zugrunde liegt, so muss um ein das Element der zweiten Person, nämlich um *ra** vermehrtes *épléker-a*, regelrecht zu *lcer* führen, wonach auch *beret aus idg. *bheres-ra** zu berer geworden ist, für berer ,tu as été porté' wird sich unten eine andere Erklärungsmöglichkeit bieten. Arm. *lci* selbst, aus *lići, könnte zwar wohl eine Kompromissbildung aus arm. *(e)li = idg. *plém = ai. *a-prā-m* und arm. *elic* sein, aber das i wird wohl eher von *beri* hergenommen sein, worüber unten. Dass unser γ-Element auch im Plural eingedrungen ist.

(Fortsetzung folgt.)

Karl Oetl.

Մերն միշտած ուրրու երկորդ գեղքի իրեն նշան՝ վերջն վասկեռու անյաւորին կորսենէն յառաջ արգէն կցուած է, այն առեն հնդեւ. *pleskes-ra* մը, զոր նաև Meillet յառաջ կրբեկ, հման. աւու, 94, պետք է որ *լցէիք առաջ նորդէր: Հման. հայ. ոու, հբդ. արտ: Մահրաման Meillet, l. c. 19.

Արդ սորեմ եթէ կընդունիք որ հայ. եկըը = հնդեւ. -ըլեկէ, բայերու յարացյալին խարիսք կամած է, այս պարագային երկորդ գեղքի տարրով մը, այսինքն *ra** ով յոզոված *ըլեկէ-րա մը ըստ կանոնի պետք էր տանին լցրէի որոն համանակն ըլեկեն ալ հնդեւ. *bheres-ra** էն եղած է բերեց: Բերուիք, բերուեցար համար վարը մելութեան մը կարելութիւնը պիտի տեսնեք: Հայ. լի ձեւն անգամ ծագած *լցէն, կընար թէեւ հայ *(է)լլ, հնդեւ. *ըլեկէն = հման հնդեւ. արդարու եւ հայ. սկզ ձեւերեւ հաստրակաց կազմութիւն մը ներկայացրենիլ. բայց չ առաջ հաւանականագոյնն ինդէն առնուած պիտի ըլայ, այս մասին յետոյ: Մեր շ տարրը ներմուծուեցաւ նաև յագնակիի մէջ:

(Տարածութիւն) ԿԱՐԼ ՕՇԻՆ
Թրդմ. Հ. Ա. ՎԱՐԴԱՆՅԱՆ

ՍԱՀԵՆԱԽՈՍԱԿԱՆ

ՅԱԿՈԲ Յ. ԹԵՐՃՅԱՆ, Կիւսկոյ Աղէտը, Հա. Ա., դ. Պոլս 1912, 8, էլ 160:

Գրքիցիս նիւթն է՝ ասկէ երեք տարի յառաջ Կիւսկոյ մէջ առջի ունեցած աղթավալի դէպքերուն պատմութիւնը, 26 պատկեներով:

Սասց է, շասերն ողբացին, շասերն ամենավայր գոյներով նկարագրեցին, Կիւսկոյ այն անլուր քանոնների եղելութիւններն. պայսէ արժանի են յիշատակութեան Georges Brezolt և Les Turcs ont passé là... սուսաւ հաստիք եւ Արշակուսի թէութիւնն Ադր նէ կիշելոյ սիրուն գրքովը. սակայն այս եւս ճշմարիս է, թէ չունեցանք ցայժմ դիրք մը, որ մեր առջեւ պարզէր թէ որնկը էին արդեք այն անլորդ գոտուածին սկիզբ տուող պատճառներն ու շարժառիթները. եւ ասիկա՞ կարեւոր էր ապագայ պատմութեան համար: Աչա այս պակասն կը լրացըն: Յ. Յ. Թերճյան սասց ակնատօնի մը զըսզ: Հեղինակը իրողութիւնները մանրամասն կը պատմէ, տեսաների եւ շօշափելի ընե-

լու չափ, առանց չափազացութեան ու ստուբացման, պարզ եւ միանգամայն սահուն ոճով մը:

Գրութեան առաւելութիւններէն մին եւս այս է, որ Տեղինակը իւր պատմաները կաշխատի հաստատել պատմուական առկեկապիթիւններով եւ վաւերամշթերով: Գրցոյն, Տեղինակին աշխատութեան Ա. Հասորին կը կարգմէ, բայց ուրախութեամբ կը կարդակը, որ յաջորդ հասորներուն բ. ը արդէն մամկյ տակ է: Ցաջողութիւն կը մաղթենք ոճն: Տեղինակին:

Հ. Յ. ՑԷՐ-ՄԱՐԴԱՐՅԱՆ

Dr. GEORG ALTOUNIAN, Die Mongolen und ihre Eroberungen in kaukasischen und kleinasiatischen Ländern im XIII. Jahrhundert (= Historische Studien, Heft XCI), Berlin 1911, S. 115.

Մեր ազգային պատմութեան վայ փարը ի շատէ ծանօթութիւն անեցողին համար յայտնի իրողութիւն մըն է, թէ շատ դարերու մէջ մեր պատմութիւնը՝ պատմութիւնն է միանգամայն այն ազգերուն, որոնց արշաւանաց եւ բաջագործութեանց թատերավայրը եղած է